

bk. İndeks; Ali Haydar Bayat, *Türk Kültüründe Lokman Hekim*, İstanbul 2000; Muhsin Demirci, *Lokman Süresi ve Ahlakî Öğütler*, İstanbul 2001; Ahmet Gül, "Lokman Hekim ve Öğütleri", *Eû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Kayseri 1985, s. 387-406; Dihudâ, *Luğatnâme*, XII, 17423-17426.

MUSTAFA UZUN

LOKMÂN b. HÜSEYİN

(لقمان بن حسين)

(ö. 1010/1601'den sonra)

Osmanlı tarihçi ve şehnâmecisi.

Hayatı hakkında yeterli bilgiler yoktur. Görevlerine dair kayıtlar, daha çok kendi eserlerinden ve tayinlerine dair arşiv belgelerinden tesbit edilebilmektedir. Eserlerinde künyesini Seyyid Lokmân b. Seyyid Hüseyin el-Âşûrî el-Hüseyinî el-Urmevî olarak verir. Buradan hareketle Azerbaycan'ın Urumi / Urmiye kasabasında doğduğu belirtilmektedir. Osmanlı hizmetine ne zaman, nasıl girdiği bilinmemektedir. Osmanlı hizmetinde olduğuna dair verdiği ilk bilgi Musul'a bağlı Harîr kazasında kadılık yapmasıyla ilgilidir. Harîr kadısı sıfatıyla, 970 Zilkadesinde (Temmuz 1563) Şehrîzor beylerbeyliği merkezi olmak üzere inşa edilen Gülanber Kalesi'nin temel atma töreninde hazır bulunmuş ve Beylerbeyi Muzaffer Paşa'nın isteğiyle ilk harcı kendisi atmıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek nişancı Feridun Ahmed Bey'e ve dolayısıyla Sokullu Mehmed Paşa'ya intisap etti, ardından şehnâmecilik görevine getirildi. Bu memuriyete tayin tarihini eserlerinin birinde 5 Şevval 976 (23 Mart 1569), bir diğerinde Muharrem 977 sonları (Temmuz 1569) olarak verir. Kendi ifadesine göre Şeyh Ebû Said vasiyetiyle, Sokullu Mehmed Paşa'nın Lüleburgaz ve İstanbul'daki medreselerinde müderrislikte bulunan Şemseddin Ahmed Karabâğî ile tanıştırılmış, Feridun Bey'in Sigetvar seferiyle ilgili eserini nazma çekerek hazırladığı ilk denemelerini ona sunmuş, bunlar ayrıca Ebüssuûd Efendi ve İdrîs-i Bitlisî'nin oğlu Ebûlfazl Mehmed Efendi gibi önde gelen âlimlerce de beğenilmiş ve eserin temize çekilip padişaha sunulması için kendisine emir gönderilmiştir. Bu emir uyarınca Sigetvar seferi ve sonrasını nazma çekmek üzere şehnâmecî tayin edilmiş, ardından II. Selim'in faaliyetlerini yazmak için onun maiyetinde görevlendirilmiştir.

Şehnâmecilik görevine 30.000 akçe zeâmet tahsis edilerek getirilen Lokman, III. Murad'ın tahta çıkmak üzere İstan-

bul'a gelişi sırasında Sokullu Mehmed Paşa'nın yanında serkâtip sıfatıyla padişahı karşılayanlar içinde yer aldı (Ramazan 982 / Aralık 1574). 29 Zilkade 982'de (12 Mart 1575) şehnâmecilik sıfatına önceki selefi Ârifî Fethullah Çelebi gibi dergâh-ı Âlî müteferrikalığını da ilâve ettirdi (BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s. 22). Yaptığı hizmetler karşılığında çeşitli vesilelerle geliri arttırıldı. 10 Şevval 983'te (12 Ocak 1576) oğlu Aristo'ya, kendisine Nusaybin ve Urfa'dan tahsis edilen zeâmet geliri- nin bir bölümü bırakıldı. II. Selim devrini yazdığında gelirine 1000 akçe, *Şehinşâhnâme-i Hümâyûn* adlı eserinin ilk cildini takdim edip ikincisine başladığında ise 10.000 akçe zam yapıldı. *Tomar-ı Hümâyûn*'un bir cildini hazırlayıp minyatürlerle süslediğinde ise 10.000 akçe daha verilip Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliğine getirildi (28 Şevval 991 / 14 Kasım 1583).

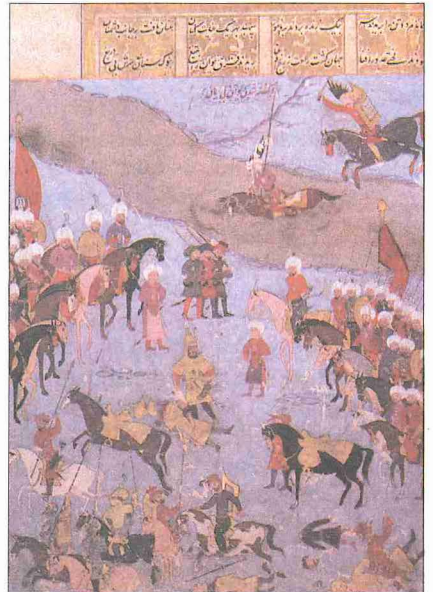
III. Mehmed'in cülûsundan sonra şehnâmecilik görevinden alındı ve şehnâmeciliğe Tâlikizâde getirildi (15 Muharrem 1004 / 20 Eylül 1595). İlgili kayıтта Lokman'ın "İlisân-ı Fârisî"de şehnâme yazmaktan ref' olunduğu", şehnâmeciliğin müstakil olarak Tâlikizâde'ye verildiği belirtilir (Afyoncu, XXI [2001], s. 287, 293). Selânikî, onun azil sebebini yeni padişahın cülûsundan beri nazım ve nesirde ihmali olmasına ve padişaha daha önce şehzadeliliği sırasında görüp incelediği parçaları takdim etmesine bağlar (*Tarih*, s. 622). Buna rağmen Lokmân'dan daha önce başlamış olduğu eseri tamamlaması istendi. Bunun üzerine Eğri seferi için orduya katılmışken İstanbul'a döndü. Ancak yaptığı çalışmalar ilgi görmedi ve kendisine kenar defterdarlığı verilerek uzaklaştırıldı. Ardından onun Mısır'a gittiğine dair kayıtlar mevcuttur. Hakkındaki son kayıt 1010 Cemâziyelâhir (Aralık 1601) tarihlidir. Hayatının bundan sonraki kısmı ve vefat tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

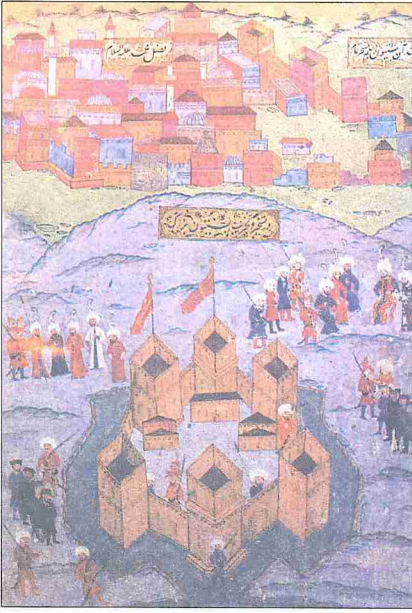
Yirmi beş yılı aşan şehnâmeciliği sırasında minyatür ve süsleme sanatçıları ile hattatlardan oluşan bir ekip kuran ve onlarla birlikte Türk sanatının önemli eserlerine imza atan Lokman, tarihçi ve şair olarak Hoca Sâdeddin Efendi ve diğer bazı önde gelen âlimlerin takdirini kazanmıştır. Bununla beraber çağdaşı olan Âlî Mustafa Efendi, onun şehnâmecilik gibi bir görevin üstesinden gelebilecek donanımda olmadığını, şiir yönünün çok zayıf bulunduğunu, hatta şair çevrelerinde hiç rağbet görmediğini, 10.000 beyit vücuda getirdiğini söylemekle birlikte bunların

çoğunun düzensiz olduğunu, nesir olarak kaleme aldığı eserlerinin ifadelerinin "İlisân-ı ham" ile dolu bulunduğunu, Hoca Sâdeddin Efendi'nin onu takdir etmesine ise anlam veremediğini belirtir (Çerçi, III, 629-634). Buna rağmen Lokman'ın devrin hadiselerini son derece sade bir üslûpla çok defa belgeleri de kullanıp yoruma gitmeksizin aktardığı ve vekâyi'nâme tarzına uygun olarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Eserleri. Lokman, hem Farsça manzum hem Türkçe mensur olarak eserler kaleme almıştır. Gerek şehnâme gerekse vekâyi'nâme türünde yazdığı eserlerinin çoğu çok değerli minyatürlerle süs-lüldür. Şehnâme olarak hazırladığı eserleri şunlardır: 1. *Zafernâme*. Feridun Bey'in Sigetvar seferiyle ilgili eserinin şehnâme tarzında nazma geçirilmiş şeklidir. 986 (1578) yılında tamamlanan bu eserde Şehzade Bayezid isyanının bastırılması, Malta, Sakız ve Sigetvar seferleriyle Kanûnî Sultan Süleyman'ın ölümü ve II. Selim'in cülûsu konuları yer alır. III. Murad Kütüphanesi için hazırlanan güzel bir nüshası Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'ndedir (nr. 413). 2. *Selîm Hânâme*. 6 Zilhicce 988 (12 Ocak 1581) tarihinde tamamlanan eser II. Selim devri olaylarını ihtiva eder. Tam bir müsveddesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Revan Köşkü, nr. 1537). III. Murad'a su-

Lokmân b. Hüseyin'in *Selîm Hânâme* adlı eserinin bir sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 141*)

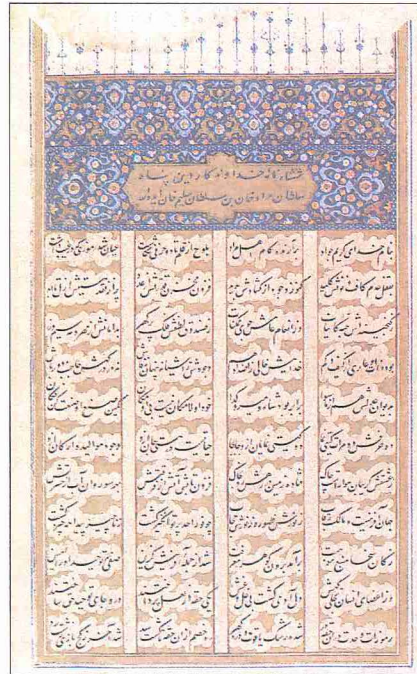
Lokmân b. Hüseyin'in *Selîm Hânâme* adlı eserinden bir başka sayfa (TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 149*)

nulan kırk dört minyatürlü nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alır (III. Ahmed, nr. 3595). 3. *Şehinşahnâme*. III. Murad'a ayrılan bu şehnâmenin ilk cildi 989 Şevval başında (Kasım 1581) tamamlanmıştır. 982-988 (1574-1580) yılları olaylarını ihtiva eder. Alâeddin b. Hüseyin Şîrvânî hattıyla süslenmiş, elli sekiz minyatürlü nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (FY, nr. 1404). Şehnâmenin II. cildinde Koca Sinan Paşa'nın İran seferi, Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü, Ferhad Paşa'nın Revan seferi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran'daki mücadelesi ve vezîrîâzamlığı gibi konular anlatılır. Mirza Ali b. Hacim Kulu tarafından 1001 Saferi sonlarında (Kasım 1592) yazılmış, doksan beş minyatürüne içine alan bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Bağdat Köşkü, nr. 200).

Lokman'ın şehnâme tarzı dışında kaleme aldığı, bir kısmı vekâyî'nâme özelliği taşıyan eserleri de şunlardır: 1. *Hüner-nâme**. Ârifî Fethullah Çelebi'nin başlattığı, selefi Eflâtûn-ı Şîrvânî'nin ancak üç faslını yazabildiği eserin Lokman tarafından tamamlanmasıyla oluşmuştur. 2. *Zübdetü't-tevârih*. Tam bir vekâyî'nâme özelliği taşıyan eser *Tomar-ı Hümâyûn*, *Mücmelü't-tomar* diye de anılır. Lokman'ın seleflerinden devralıp tamamladı

dığı ikinci eseri olup en geniş şekliyle III. Murad'ın cülûsu üzerine boğdurulan şehzadelerin defni olayı ile son bulur (TSMK, III. Ahmed, nr. 3599). 0,79 x 31,16 m. ebadında rulo / tomar halinde bulunan bu nüsha tezhiplidir. Eserin giriş kısmında müellif adı yoktur. Kısa bir dünya tarihi, yaratılış, peygamberler tarihi bahislerinden sonra Osmanlı hânedanına geçilir. Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadar olan kısımlar Lokman'dan önceki şehnâmelere ait olmalıdır. Lokman muhtemelen bu eseri 985 (1577) yılından başlayarak devam ettirmiştir. Eserde her padişaha ait minyatürler yer alır. III. Murad'a takdim edilen nüsha Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlı olup (nr. 1973) kırk minyatür ihtiva eder. Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa, Siyavuş Paşa ve Hoca Sâdeddin Efendi'ye takdim edilen nüshalar çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. 3. *Kıyâfetü'l-insânîyye fî şemâilî'l-Osmâniyye*. Lokman'ın 996'da (1588) yazdığı bu eser Osmanlı padişahlarının dış görünüşlerinin özelliklerini, beden âlâmetlerini, vasıflarını ihtiva eder. Osman Gazi'den itibaren III. Murad dahil Osmanlı padişahlarının hayatı, saltanat yılları olayları, hilyeleri tesbit edilmiştir. On iki padişahın minyatürlerinin yer aldığı eser

Lokmân b. Hüseyin'in *Şehinşahnâme*'sinin ilk sayfası (İÜ Ktp., FY, nr. 1404)

Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (İstanbul 1987). 4. *Oğuznâme*. III. Mehmed döneminde 1008 (1599-1600) yılında hazırlanan eserin Lokman'a aidiyeti baş kısmında mevcut bir şiirden anlaşılmaktadır. Kitap aslında bir Selçuklu tarihi özettir ve Osman Bey'in ortaya çıkışına kadar gelir. Muhtemelen Yazıcızâde Ali'nin İbn Bîbî tercümesi esas alınmıştır. Tek nüshası Viyana'da bulunan eser, J. J. W. Lagos tarafından Latince'ye çevrilerek aslı ile beraber yayımlanmıştır (Helsiogforsiae 1854), daha sonra Harun Güngör tarafından yeniden neşredilmiştir (TDA, sy. 44 [1986], s. 91-103). Lokman'ın bunların dışında *Risâletü'l-âlati'r-rasâdiyye* adlı bir eseri daha olduğundan bahsedilir. Kendi ifadesine göre ayrıca *Lem'atü'l-envâr*'dan ve Feridüddin Attâr'ın *Mihri ü Müşteri*'sinden bazı parçaları Türkçe'ye çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s. 22; nr. 238, s. 297; nr. 239, s. 197; nr. 242, s. 10; nr. 252, s. 23; BA, MD, nr. 33, s. 189, hk. 380; Selânikî, *Târîh* (İpşirli), s. 515, 622; Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 81-94; a.mlf., "Bizde Şehnâmecilik, Seyyid Lokman ve Halefleri", *YM*, sy. 9 (1917), s. 169-172; *Osmanlı Müellifleri*, III, 135-136; Babinger (Üçok), s. 181-184; Günşel Renda, "Chester Beatty Kitaplığındaki Zübdetü't-tevârih ve Minyatürleri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 485-503; a.mlf., "Topkapı Sarayı Müzesindeki H. 1321 Nolu Silsilenâme'nin Minyatürleri", *STY*, V (1973), s. 443-448; Bekir Kütükoğlu, *Vekâyî'nüvis Makaleleri*, İstanbul 1994, s. 7-16; Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühnû'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Kayseri 2000, III, 629-634; Ahmed Tevhid, "Hüner-nâme", *TOEM*, I/2 (1326), s. 103-111; VIII/49 (1337), s. 85-86; Filiz Çağman, "Şahnâme-i Selim Han ve Minyatürleri", *STY*, V (1973), s. 411-442; Mehmed Serhan Tayşi, "Kıyâfet İlmî ve Seyyid Lokman Çelebi'nin Kıyâfetnâmesi", *İslâm Medeniyeti*, IV/2, İstanbul 1979, s. 91-112; Hüsamettin Aksu, "Sultan III. Murad Şehinşahnâmesi", *STY*, IX-X (1981), s. 1-22; Harun Güngör, "Seyyid Lokman ve Oğuznâmesi", *TDA*, sy. 44 (1986), s. 91-103; Erhan Afyoncu, "Talîkizâde Mehmed Suphî'nin Hayatı Hakkında Notlar", *Osm.Ar.*, XXI (2001), s. 287, 293; H. Sohrweide, "Lukmân b. Sayyid Husayn", *EJ²* (İng.), V, 813-814.

BEKİR KÜTÜKOĞLU

LOKMÂN SÜRESİ

(سورة لقمان)

Kur'an-ı Kerîm'in otuz birinci sûresi.

Mekke döneminde Saffât sûresinden sonra nâzil olmuştur. 27-28 veya 27-29. âyetlerin Medine'de indiği söylenirse de üslup ve muhteva bütünlüğü bu iddianın